

IX JORNADES INTERNACIONALS D'ESTUDIS GAUDINISTES

GAUDÍ A MALLORCA

LES CASES CASASAYAS. Francesc Roca, 1909-1911¹

Maribel Rosselló i Nicolau, historiadora i arquitecta tècnica

La ponència que presentem en aquestes IX Jornades Internacionals d'Estudis Gaudinistes pren com a referent el tema central d'aquestes a fi d'estudiar una aportació arquitectònica local, les Cases Casasayas, obra de l'arquitecte Francesc Roca, que va ser relativament permeable a aquelles tendències de començaments del segle XX que propugnaven anar més enllà dels historicismes i que buscaven un llenguatge arquitectònic nou.

Les obres que anomenem *Cases Casasayas* es troben situades una enfront de l'altra, a les dues cantonades que formen el carrer de Sanctacília amb la plaça del Mercat Vell.² Originàriament eren dues cases destinades a l'habitatge, construïdes per a la família Casasayas,³ que ocupava el primer pis de cada bloc; les altres tres plantes eren per a lloguer. La primera casa fou construïda entre el 1908 i el 1910, i la segona entre el 1909 i el 1911. L'autor del projecte i director de l'obra fins al 1909 fou Francesc Roca (1874-1940), any en què va absentar-se durant una llarga temporada de Mallorca i va deixar com a responsable de l'obra l'arquitecte Guillem Reynés (1877-1918).

Les cases van ser propietat de la família Casasayas, que les va ocupar fins al 1936, moment en què ambdós immobles es van vendre a la família Llinàs,⁴ que restarà a una de les cases, la del costat nord del carrer de Sanctacília, fins a l'actualitat. L'altra casa va ser transformada als anys quaranta per donar cabuda a la Pensió Menorquina, denominació que ha perdurat fins avui, tot i que, com hem dit abans, inicialment també tenia un ús residencial. A començaments dels anys noranta l'edifici de la Pensió Menorquina és adquirit pel Banco Saúdí Español, i a partir de l'any 1993 passarà a pertànyer a l'Agrupació Mútua del Comerç i de la Indústria, que el restaurarà completament.

¹ Ponència elaborada a partir del treball de fi de carrera de Daniel Cardona. Tutora: Maribel Rosselló. S'emmarca en la línia de recerca *Història de la Construcció*. Codi de la línia de recerca: 55060102.

² Precisament davant del Gran Hotel, de Lluís Domènech i Montaner, marc on tenen lloc les Jornades, que conforma un contrapunt arquitectònic de notable interès que ha enriquit aquest espai urbà del centre històric de Palma des de la seva construcció. El Gran Hotel data de 1901, motiu pel qual quan Francesc Roca es planteja el seu projecte ja estava construït, i devia constituir un referent innegable.

³ A partir de les converses mantingudes amb Josep Casasayas Truyols, nét del promotor de les Cases, sabem que Josep Casasayas provenia de Santa Maria de Rocafort, Barcelona. Amb 19 anys, i gràcies a treballar com a oficial d'una confiteria de la Portaferrixa, coneix Jaume Frasquet, de Ca'n Frasquet, que se l'endú a Palma a treballar en el seu negoci. Cap al 1890 Josep Casasayas lloga Ca'n Frasquet, i cap al 1900 l'adquireix.

⁴ Informació facilitada per Salvador Llinàs, actual propietari d'una de les cases.

Projecte inicial com a conjunt definidor d'un espai urbà

Malgrat que al llarg del temps l'ús d'un dels edificis ha anat canviant, el projecte inicial de Francesc Roca ja plantejava la construcció d'aquestes dues cases com una unitat: dues cases bessones, una enfront de l'altra, emmarcant l'obertura del carrer de Sanctacília amb la plaça del Mercat Vell i unides a nivell del terrat per un pont que travessava el carrer i emfatitzava, a manera d'arc de triomf, la mateixa idea d'unitat.

De les dues cases, la primera a construir-se és la del costat nord del carrer de Sanctacília. Amb data del 2 de juliol de 1908, Josep Casasayas sol·licita el permís per a la seva construcció, que li és concedit el 8 de juliol amb dues condicions: que les lloses del balcó no excedeixin de 0,50 cm en el primer pis i de 0,42 cm en el darrer, d'acord amb l'article 908 de les Ordenances Municipals, i que abans de començar l'obra s'acabi d'enderrocar l'edifici existent al costat oposat.

Pel que es veu, doncs, no es sol·liciten alhora els permisos per construir totes dues cases, sinó que entre l'un i l'altre hi ha un decalatge aproximat d'un any. Però el fet que en el moment de sol·licitar el permís per aixecar la primera casa s'estigui enderrocant la construcció que hi ha al solar on es bastirà la segona ja ens indica que la intenció tant del propietari com de l'arquitecte era la de construir ambdues cases.

Aquesta suposició es confirma amb la sol·licitud per aixecar el segon edifici. Amb data del 25 de juny de 1909, Josep Casasayas sol·licita a l'Ajuntament de Palma "que se digne concedirle el correspondiente permiso para edificar en dicho solar el proyecto cuyos planos acompañan, y como quiera que en el otro ángulo de la misma plaza y calle es también de su propiedad y resultará simétrico con el que hoy proyectamos edificar, solicita asimismo que se le conceda la propiedad de enlazar en la parte alta de las dos torrecillas angulares, por medio de una ligadura metálica puramente ornamental". L'Ajuntament no va concedir el permís per a la construcció d'aquest pas metàl·lic. Amb data del 16 de juliol de 1909, el secretari de l'Ajuntament concedeix el permís de construcció de la casa "siempre que el interesado no coloque en las fachadas de dicha casa un paso o adorno, que figura en el proyecto, el enlace de las mismas por la calle Sanctacília, cuyo adorno volado ha sido denegado por el Ayuntamiento".

En no concedir-li el permís per a la construcció d'aquest pas, Francesc Roca va variar significativament el projecte; així, van desaparèixer aquells elements que atorgaven a l'obra la idea d'unitat. En eliminar-se el pont metàl·lic també es van deixar de bastir les dues torres (que consten en els projectes originals presentats) des de les quals s'havia d'accedir a l'esmentat pas entre els dos terrats, col·locades una davant de l'altra i situades a la cantonada de cada casa.

La façana com a receptora del nou llenguatge arquitectònic

L'element més emblemàtic d'aquestes cases, allà on s'hi aboquen els trets més innovadors i emblemàtics, és la façana. Una façana de pedra, de formes sinuoses, amb un embolcall continu, farcit d'obertures en formes d'arcs parabòlics que dibuixen un moviment harmònic i unitari que atorga una gran personalitat al conjunt.

Cada un dels edificis consta de planta soterrani, planta baixa, un entresòl que ocupa només la mitja planta posterior (al carrer de Sanctacília) i quatre plantes pis. Com hem esmentat anteriorment, en el projecte original dues torres coronaven, respectivament, cada un dels edificis, i donaven lloc al pas entre totes dues cases.

Les façanes es componen a partir d'unes plantes baixes, clarament diferenciades, destinades, ja inicialment, a local comercial; la planta primera, originàriament per a ús de la família Casasayas, s'emfatitza amb un cos volat continu i amb unes obertures més grans, que a la cantonada ocupen tot el pany de mur. Les altres tres plantes redueixen una obertura a la plaça del Mercat i, exceptuant la segona planta, en què el balcó és corregut aprofitant el cos volat de la planta inferior, tenen finestres balconeres.

La pedra de Binissalem i el marès són els materials emprats a la façana, materials que han estat treballats al límit de les seves propietats. La planta baixa, feta amb pedra de Binissalem, està resolta a partir d'una paret de càrrega que va generant les diferents obertures. Per davant dels matxons entre obertures s'hi disposen diferents columnetes, que arrenquen del sòcol i que arriben a uns pseudocapitells amb formes inspirades en les falgueres, que fan de transició entre la planta baixa i la primera planta. A partir de la primera planta, la façana és aplacada amb pedra de Binissalem, excepte les motlures que envolten els finestrals i la zona de voladiu, que estan fetes, probablement, amb pedra de Santanyí.

La continuïtat del material entre el fons i els emmarcaments de les obertures, l'acurat treball de la pedra, que redueix les juntes a la seva mínima expressió, a més de les formes parabòliques de les obertures i el perfil sinuós de les façanes, atorguen al conjunt una dimensió arquitectònica singular, lligada al modernisme de començaments de segle.

Un espai diàfan

La solució estructural emprada permet la constitució d'una planta diàfana. La forma de les plantes és sensiblement diferent entre si. La primera a construir-se, que hem anomenat *del costat nord*, amb una planta que tendeix a una forma pentagonal, té una superfície de 129,84 m². L'altra planta és més allargassada, i té una superfície de 185,02 m².

Els elements portants són les parets perimetrals i la caixa d'escala. En el primer edifici construït també hi ha dos pilars, el primer dels quals està situat entre la caixa d'escala i la cantonada (en les plantes superiors es transforma en dos), mentre que l'altre pilar es troba entre la caixa d'escala i la paret mitgera posterior. En el segon edifici només hi cal un pilar entre la caixa d'escala i la cantonada.

Els cabirons són perfils IPN, amb un intereix de 60 cm, que es recolzen sobre les jàsseres i les parets de càrrega.

En les plantes d'habitatge hi trobem una segona parella de pilars, que es recolzen sobre la paret de façana, a la cantonada, per tal de reforçar el voladiu i suportar les jàsseres que es recolzen sobre els murs de tancament.

En el projecte original presentat per Francesc Roca, l'any 1909, està previst que, en el segon edifici, la planta de l'escala sigui rectangular, però en realitat s'hi va construir, igual que en el primer edifici, una escala de caragol. No coneixem els motius que van portar a aquest canvi ni qui va prendre la decisió.

Malgrat aquest canvi estructural, que atansa aquest edifici a propostes molt innovadores pel que fa a la recerca d'un espai diàfan, com passa també amb la Casa Milà (1905-1910), d'Antoni Gaudí, en el projecte original la distribució dels envans no aprofita aquesta característica. La solució proposada per Francesc Roca és molt convencional, amb unes particions en angle recte i una distribució molt poc innovadora. D'aquí que moltes vegades parlem d'un modernisme, o d'un llenguatge arquitectònic nou, que s'assimila en façana però que no traspasa cap a l'interior.

Gaudí com a referent?

Les formes de la façana han fet que s'especulés sobre si tenien influència de Gaudí, o bé si estaven fetes per algun deixeble seu. En aquesta idea s'hi barregen moltes vegades imprecisions diverses, a més d'una certa tendència a atribuir a la influència de Gaudí tota aquella arquitectura de formes poc convencionals.

La trajectòria professional de Francesc Roca, en conjunt, és molt heterogènia, i passa per diferents llenguatges, de vegades molt allunyats entre si. Però coneixem la seva admiració per Antoni Gaudí al final dels seus dies. Guillem Forteza, en la nota necrològica redactada en morir Francesc Roca, i referint-se a l'admiració d'aquest per l'obra d'Antoni Gaudí, diu: “el mismo Roca me confesó reiteradas veces, en su lecho de enfermo en la Bonanova, que no ha habido en los arquitectos antiguos, y modernos, ni habrá en los futuros, nadie que pueda igualar el poder técnico y la arrogancia estética que representa, por ejemplo, la casa de Pedro Milá y Camps en el Paseo de Gracia de Barcelona”.⁵ Francesc Roca va morir el 1940, per la qual cosa els comentaris a què es refereix Guillem Forteza són molt posteriors a l'època que es van construir els edificis que analitzem. En aquell moment Francesc Roca ja havia abandonat els camins avantguardistes de l'arquitectura, fins i tot abans de la mort del mateix Antoni Gaudí, però si més no les seves paraules indiquen que la figura de Gaudí va pesar, almenys puntualment, en la seva trajectòria arquitectònica. Ja hem esmentat anteriorment certes semblances estructurals entre les Cases Casayas i la Casa Milà (tot i tenint en compte les diferències dimensionals). També alguns autors, com Miguel Seguí,⁶ apunten certes semblances amb les façanes de les cases que estudiem i la mateixa Casa Milà, o la Casa Batlló, també de Gaudí.

En el mateix sentit hem de referir-nos al paper que juga en aquest cas Guillem Reynés. No sabem del cert fins a quin punt la participació d'aquest arquitecte és decisiva en la materialització de les Cases Casayas. Guillem Reynés era, des de 1905, arquitecte diocesà, i per aquest motiu va col·laborar amb Antoni Gaudí i amb Joan Rubió i Bellver

⁵ Guillermo Forteza, “El ilustre arquitecto Francisco Roca Simó”. *La Última Hora*, 21 de maig de 1940, Apéndice Documental, XVIII. Citat per Miguel Seguí Aznar, *Arquitectura Contemporánea en Mallorca (1900-1947)*. Universitat de les Illes Balears, Col·legi Oficial d'Arquitectes de Balears: Palma, 1990, p. 71, nota 213.

⁶ Miguel Seguí Aznar, *Arquitectura contemporánea en Mallorca (1900-1947)*. Universitat de les Illes Balears, Col·legi Oficial d'Arquitectes de Balears: Palma, 1990, p. 70.

(1871-1952), pel qual tenia coneixença de primera mà dels treballs de Gaudí. No sabem si Roca i Reynés havien mantingut algun tipus de col·laboració abans que Reynés assumís la direcció de les obres l'any 1909, quan Roca va marxar un temps a l'Argentina. Tal vegada el canvi de solució de l'escala es deu a la seva aportació, però això entra de ple en l'àmbit de l'especulació.

Barcelona, març de 2002